

3. Бибрих Р.Р. Особенности мотивации и целеобразования в учебной деятельности студентов младших курсов / Р.Р.Бибрих, И.А.Васильева// Вестник МГУ. Серия 14. Психология. - 1987.
4. Якунин В.А. Педагогическая психология / В.А.Якунин. - СПб: Питер, 1998.
5. Практикум по возрастной психологии: Учеб. пособие// Под ред. Л.А.Головей, Е.Ф.Рыбалко. – СПб.: Речь, – 2008.
6. Вилюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека/
7. В.К. Вилюнас. - М., 1990

Корупятник І.В.

Стилі міжособистісних відносин та характеристики Я-реальне – Я-ідеальне старшокласників

У пошуках особистої ідентичності людина вирішує, які дії є для неї важливими і виробляє певні форми для оцінки своєї поведінки й поведінки інших людей. Цей процес пов'язаний також з усвідомленням власної цінності й компетентності. Молодій людині важливо уникнути головної небезпеки – розмивання почуття свого «Я», унаслідок розгубленості, сумнівів у можливості направити своє життя у визначене русло.

У ранній юності відбувається поступова зміна “предметних” компонентів Я-концепції, зокрема, співвідношення тілесних і морально-психологічних компонентів свого “я”. Юнак звикає до своєї зовнішності, формує стійкий образ свого тіла, приймає свій вигляд і відповідно стабілізує пов'язаний із нею рівень домагань. Поступово на перший план виступають тепер інші властивості “я” – розумові здібності, вольові і моральні якості, від яких залежить успішність роботи і відносини з оточуючими.

Мета роботи полягала у з'ясуванні особливостей стилю міжособистісних відносин та відношення до самого себе у ранньому юнацькому віці.

Об'єкт дослідження: процес особистісного розвитку в ранньому юнацькому віці.

Предмет: стилі міжособистісних відносин (домінування, доброзичливість) та структура «Я-концепції» старшокласників.

Гіпотеза дослідження: в період раннього юнацького віку існують якісні розбіжності у співвідношенні бажаного та реального стилю міжособистісних відносин, що впливає на характеристики «Я-реального» – «Я-ідеального» старшокласників.

Аналіз проблеми самовизначення особистості досить широко представлено у філософській (Н.Д.Зотов, О.О.Гусейнов, О.Г.Дробницький, О.Г.Здравомислав, Д.Ж.Валеев), соціологічній (К.О.Альбуханова-Склавська, І.С.Кон, Л.Н.Коган, М.Х.Титма) і психологічній літературі (Е.Еріксон, Л.І.Божович, М.Гінзбург, В.Л.Лебедева, Є.С.Кузьмін, В.С.Мерлін та ін.), яка характеризує проблему самовизначення як одну з найбільш актуальних.

Серед детермінт самосвідомості людини варто зазначити опанування рольовою поведінкою, багатство соціальних зв'язків індивіда, а також необхідність самовизначення через діяльність і спілкування в соціальному світі. Самосвідомість розвивається по мірі того, як дитина стає особистістю, яка свідомо виділяє себе зі світу інших людей. У загальній структурі особистості самосвідомість є складною інтегративною якістю її психічної діяльності. Самосвідомість впливає на подальший розвиток особистості і встановлює рівновагу між зовнішнім впливом, внутрішнім станом особистості та її поведінкою, оскільки вона є однією з необхідних умов неперервності процесу розвитку [3].

Когнітивна складність і диференційованість елементів образу Я послідовно зростають від молодших вікових груп до старших, не мають відчутних перерв і криз [5]. Дорослі розрізняють у собі більше якостей, ніж юнаки, юнаки – більше, ніж підлітки, підлітки – більше, ніж діти. За даними досліджень Бернштейна (1980) здатність старших підлітків реконструювати особисті якості полягає в розвитку з віком більш фундаментальної когнітивної здібності – абстрагування [1].

Дослідження змісту образу Я, проведені під керівництвом І. В. Дубровіної, показали, що у кордоні підліткового та раннього юнацького вікових груп у розвитку когнітивного компонента Я-концепції відбуваються істотні зміни, що характеризують перехід самосвідомості на новий більш високий рівень [7].

Становлення нового рівня самосвідомості у ранній юності йде у напрямках, виділених ще Л.С.Виготским, - інтегрування образу самого себе, “переміщенню” його “ззовні всередину” [2; с. 229-230]. В цілому у цей віковий період відбувається зміна деякого “об'єктивістського” погляду “ззовні” на суб'єктивну, динамічну позицію “з середини”.

У 15-16 років надто актуалізується проблема розбіжності реального Я та ідеального Я. На думку І. С. Кона, ця розбіжність є цілком нормальним, природним результатом когнітивного розвитку [5]. При переході від дитинства до отрочтва і далі самокритичність зростає. Так, наприклад, у вивчених Є. К. Матлиним творах десятикласників, що описують власну особистість, в 3,5 рази більше критичних висловлювань, ніж у п'ятикласників [4].

Розбіжність Я-реального і Я-ідеального образів – функція як віку, так й інтелекту. У інтелектуально розвинених юнаків розбіжність між реальним Я та ідеальним Я, тобто між тими властивостями, які індивід собі приписує, і тих, які йому хотілося б мати, значно більше, ніж в їхніх однолітків із середніми інтелектуальними здібностями [5].

В емпіричному дослідженні був використаний тест Т. Лірі – методика діагностики міжособистісних відносин. При розробці методики автор виходив з концепції Г. Саллівена (1953 р.). Теоретичний підхід Г. Саллівена до розуміння особистості виходить з визначального значення оцінок і думок значущих для даного індивіда оточуючих, під впливом яких і відбувається його

персоніфікація, тобто формування особистості. В процесі взаємодії з оточенням особистість виявляє себе певним стилем міжособистісної поведінки.

За тестом Лірі, кожному із 8 октантів відповідає тип міжособистісної взаємодії. Перші чотири типи міжособистісних відносин – I, II, III, IV характеризується переважанням неконформних тенденцій і схильністю до диз'юнктивних (конфліктних) проявів (III, IV), незалежністю поглядів, наполегливістю у відстоюванні власної думки, тенденціями до лідерства і домінування (I, II). Інші чотири октанти – V, VI, VII, VIII показують протилежну картину: переважання конформних установок, конгруентність в контактах з оточуючими (VII, VIII), невпевненість в собі, піддатливість до поглядів оточуючих, схильністю до компромісів (V, VI). Тому варто визначити (за спеціальними формулами) показники з двох основних факторів: домінантність $((I - V) + 0,7x (III+II-IV-VI))$ і доброзичливість $((VII-III) + 0,7x (VIII-II-IV+VI))$ [6].

З метою більш детального вивчення структури «Я» варто проводити дослідження в два етапи – по-перше, вивчення «Я-реального» (такий, яким я є насправді), по-друге, - «Я-ідеального» (тобто образу «я», до якого слід прагнути), оскільки образ актуального та ідеального «Я» є невід'ємною частиною структури цілісного «Я».

Комплексне дослідження проводилося в 2008 –2009 н. р. в 11-му класі середньої школи №89 м. Кривого Рогу (загальною кількістю 32 обстежених). При обробці отриманих даних використовувалися якісні і кількісні, статистичні методи (кореляційний аналіз).

Перш за все, необхідно підкреслити відмінності у зв'язках «всередині» шкал тесту «Лірі» при порівнянні «Я-реального» в «домінуючих» та «доброзичливих». У «домінуючих» повторюються всі тенденції, виявлені у загальній виборці (n=32), передусім, «дзеркальність» I – IV та V – VIII октантів. У групі «доброзичливих» ці зв'язки наче б то «розсипаються», кількість і міцність зв'язків суттєво зменшується. Найменше це стосується VIII октанту (5 зв'язків «дзеркального» характеру), найбільше – III (тільки один значущий зворотній зв'язок з октантом «покірно-сором'язливий»; $r=-0,73$) та IV октант (теж один значущий зв'язок – зворотній з VIII октантом; $r=-0,52$). Щодо останнього: альтруїзм, безумовно, несумісний із скептицизмом, недовірливістю, критичністю, негативізмом тощо. Октант «співпрацюючий» має зв'язок з «альтруїстичним» (відповідальним) ($r=0,67$) та зворотній з «егоїстичним» ($r=-0,54$). Всі інші октанти мають по 3 зв'язки, що значно менше норми (7 зв'язків). Отже, «жорсткість» зв'язків у «доброзичливих» значно менша, що можна інтерпретувати як більшу варіативність виявлення в них різних особистісних якостей в процесі спілкування. Можливе і альтернативне пояснення: у цьому виявляється «слабкість», «амбівалентність», менша структурованість особистості та особистісних якостей представників стилю «доброзичливих».

Зіставивши кореляційний аналіз у загальній виборці (n=32) «Я – реального» та «Я – ідеального» (методика «Лірі») можна побачити, що

всередині методики «Лірі» у «Я - ідеальному» менше статистично-значущих зв'язків (в «Я-реальному» було 25, а в «Я-ідеальному» - 20). А те, що в «Я-реальному» зворотній зв'язок між двома основними факторами «домінування» - «доброзичливість», при $r = -0,76$, в «Я-ідеальному» зменшується ($r = -0,4$) може свідчити про те, що юнаки, у яких переважають незалежність, домінантність та агресивність, в ідеалі прагнуть бути ближче до оточуючих і більше контролювати свою безпосередню, спонтанну поведінку та міжособистісне спілкування.

Аналіз фактору «доброзичливість» всередині методики «Лірі» «я-ідеальне» ($n=17$) показав нам наступне: було виявлено 6 статистично-значущих зворотних зв'язків: I октанту («авторитарний») із IV («недовірливо-скептичний») ($r = -0,58$), V («покірливо-сором'язливий») ($r = -0,65$) та VI («залежно-слухняний») ($r = -0,51$); II октант («егоїстичний») із III («агресивний») ($r = -0,48$), V («покірливо-сором'язливий») ($r = -0,64$); V із VIII («альтруїстичний») ($r = -0,51$).

Таким чином, з теоретичного аналізу літератури ми бачимо, що для раннього юнацького віку характерним є зростання усвідомлення своєї унікальності, власного світосприймання, оформлюється "Я-концепція" в трьох компонентах: як суб'єктивне уявлення про самого себе, емоційно-ціннісне ставлення до себе та поведінковий компонент, що характеризує виявлення "Я-образу" та ставлення до себе в поведінці серед оточуючих людей. Самовизначення набуває дійового характеру: юнак починає діяти, реалізовувати плани, стверджуючи той чи інший образ життя, починає активно готуватись до засвоєння обраної професії (факультативи, гуртки, репетитори, самоосвіта тощо). Самооцінка набуває більшої стійкості у відношенні своєї цінності як особистості, але вона може змінюватись при оцінці своїх здібностей, нахилів, можливостей.

А на основі даних отриманих на емпіричному етапі дослідження ми бачимо, що проявляється загальна картина, тобто перші чотири октанти (I, II, III, IV), які характеризуються переважанням не конформних тенденцій, більшою незалежністю поглядів, проявляють зворотній зв'язок із 4 останніми (V, VI, VII, VIII), які більш невпевнені у собі, схильні до компромісів. Крім того, бачимо, що в ідеалі старшокласники не прагнуть розвивати той чи інший стиль міжособистісних відносин, що вже притаманний їм (оскільки простежуються зворотні зв'язки між тотожними октантами, наприклад, між II і III, V і VIII).

Список використаних джерел

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – М., 1986. – 420 с.
2. Выготский К.С. Педология подростка: проблемы возраста / К. С. Выготский. – М., 1983. Т.4. – 1983. – 420 с.
3. Галаган Л. В. Взаємозв'язок рівня самосвідомості та ефективності професійного самовизначення старшокласників / Л. В. Галаган // Науковий часопис НПУ ім. М. Д. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: Зб.

наукових праць. – К.: НПУ ім. М. Д. Драгоманова, 2007. - №17 (41). – Част. I. – С. 155 – 159.

4. Калинина Н.В. Некоторые аспекты изучения поведения подростков и молодежи в кризисных ситуациях / Н.В.Калинина, М.И.Лукьянова // Психологическая наука и образование. – 2000. - № 3. – С. 16 – 26.

5. Кон И.С. Психология ранней юности/ Игорь Семенович Кон. – М.,1989. – 426 с.

6. Методика диагностики межличностных отношений. «Тест Т. Лири» // Практикум по основам психологии: Тексты и хрестоматия. Учеб. пособ. для ст-ов мед. ин-ов./ сост. В. А. Мельников. – Симферополь: Сонат, 1997. – С. 179 – 192.

7. Формирование личности переходной период от подросткового до юношеского возраста / под ред. И.В.Дубровиной. – М., 1983. – 386 с.

Кучерган Є.Д.

«Я-концепція» як чинник особистісного самовизначення у ранньому юнацькому віці

Внутрішній світ особистості, її самосвідомість завжди привертала увагу філософів, учених і художників. Свідомість і самосвідомість - одна з центральних проблем філософії, психології і соціології. Її значення обумовлене тим, що вчення про свідомість і самосвідомість складає методологічну основу вирішення не тільки багатьох найважливіших теоретичних питань, але і практичних завдань у зв'язку із формуванням життєвої позиції, Я-концепції особистості.

Я - концепція виникає у людини в процесі соціальної взаємодії як унікальний продукт її психічного розвитку, як відносно стійке і в той же час схильне до внутрішніх коливань і змін психічне новоутворення.

Періодом виникнення свідомого "я" вважаються підлітковий і ранній юнацький вік. Ріст самосвідомості і інтересу до власного «Я» у підлітків веде до змін в характері становлення і структурі «Я - концепції». У ранньому юнацькому віці (15-17 років) в рамках становлення нового рівня самосвідомості відбувається формування стійкого уявлення про себе.

Складність і багатогранність особових змін в ранньому юнацькому віці, його визначальний вплив на хід подальшого розвитку особистості обумовлюють актуальність обраної теми дослідження.

Мета дослідження: виявити особливості Я-концепції юнаків, що орієнтуються на професію військовослужбовця.

Об'єкт дослідження: самосвідомість юнаків у віці 15- 17 років.

Предмет дослідження: особливості Я-концепції юнаків, спрямованих на професію військовослужбовця.

Гіпотеза дослідження: Я – концепція майбутніх військовослужбовців має характерні ознаки, що позначаються на професійному самовизначенні.